

นาฏยลักษณะฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี

The Essence Fon Thai Phuan in Udon thani

Natthakrit Chaichinda (ณัฐกรชัยคุณ ไชยจินดา)^{1*} Dr.Phakamas Jirajarupat (ดร.ศกามาศ จิระจารุภัทร) **

(Received: February 6, 2018; Revised: May 14, 2018; Accepted: May 19, 2018)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษารูปแบบ องค์ประกอบ กระบวนท่าฟ้อน และนาฏยลักษณะของการฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า ฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานีผู้ฟ้อนที่เป็นสตรีล้วนเท่านั้น โดยทำการฟ้อนช่วงก่อนฤดูกาลทำนา ซึ่งเป็นการฟ้อนประกอบดนตรีตามแบบฉบับของไทพวนไม่มีเนื้อร้องประกอบ และมีกระบวนท่าฟ้อนมีท่าทางมาจากการประกอบอาชีพและอากัปกริยาตามธรรมชาติเป็นหลักในการฟ้อน โดยผู้ฟ้อนจะทำการย่อเท้าในลักษณะยกส้นเท้าตลอดเวลาตามจังหวะ และเน้นการเคลื่อนไหวของมือในการปฏิบัติกระบวนท่าฟ้อนเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับการโน้มตัว การกดไหล่ การเอียงศีรษะ ที่มีความสัมพันธ์กันกับลำตัว ผู้ฟ้อนจะยืนเป็นแถวลักษณะสลับฟันปลา และหันหน้าเข้าหาผู้ชมตั้งแต่เริ่มต้นจนจบการแสดงเพียงทิศทางเดียวเท่านั้น ฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานีนอกจากจะเป็นการฟ้อน เพื่อถวายต่อปู่ตาแล้ว ยังเป็นการฟ้อนในเทศกาลต่างๆตามประเพณีของชาวไทพวนที่ยึดถือมาจากโบราณกาล

ABSTRACT

This research aims to study the composition of the dance process and the Essence of Fon Thai Phuan in Udon Thani The research found that Fon Thai Phuan in Udon thani use only ladies. They make a pre-season break. This is a typical Thai dance music, with no lyrics, and the dance moves are derived from the occupation and the nature of the dance. The foot is used to lift the heel at all times. And emphasize the movement of hands in the practice of the main stroke. Accompanied by leaning, shoulder press, head tilt The relationship with the body. The Thai Phuan dancers will stand in a row. And the dance person must turn to the audience at all times. Fon Thai Phuan in Udon thani is a tribute to his grandfather. It is also a festival in the traditions of the Thai Phuan people from the ancient.

คำสำคัญ: ฟ้อนไทพวน นาฏยลักษณะการฟ้อน ฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี

Keywords: Fon thai phuan, The essence of fon, Fon thai phuan in Udon thani

¹ Correspondent author: Natthakrit8742@gmail.com

*นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

**อาจารย์ประจำสาขาศิลปการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทนำ

“พวน” หรือ “ไทพวน” เป็นคำเรียกกลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแคว้นเชียงขวางที่อยู่ห่างไกล มีพื้นที่สลับซับซ้อนด้วยเทือกเขา ตั้งอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เหตุที่ได้ชื่อว่า พวน เพราะในเชียงขวางมีแม่น้ำพวนไหลพาดผ่านตลอดพื้นที่แคว้น อันเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ในการหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในภูมิภาคแห่งนี้ อีกทั้งยังเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่สำคัญในการกั้นเขตแดนกับญวน ทำให้ญวนและชนชาติอื่นๆ อาทิ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส จีน ต่างมุ่งตรงเข้ามาทำสงครามเพื่อแย่งชิงพื้นที่แห่งนี้เป็นอย่างมาก แคว้นเชียงขวางจึงเป็นพื้นที่แห่งสมรภูมิรบอยู่เนืองๆ ด้วยปัจจัยดังกล่าวชาวพวนจึงได้ทำการอพยพย้ายถิ่นฐานหลบหนีภัยสงครามกระจัดกระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งพื้นที่ใกล้เคียงกับแคว้นเชียงขวางเรื่อยลงมาจนถึงเวียงจันทน์และเข้าสู่สยามประเทศ

ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อครั้งที่สยามนำกองทัพไปตีเวียงจันทน์ แคว้นเชียงขวางก็เป็นอีกหัวเมืองหนึ่งในบรรดาหัวเมืองทั้งหลายที่ขึ้นตรงต่อเวียงจันทน์ ได้พ่ายแพ้สงครามในครั้งนั้น และได้ถูกกวาดต้อนผู้คนมาเป็นจำนวนมาก [1] ซึ่งแนวคิดในการทำสงครามในสมัยก่อน คือ การยึดทรัพย์จับเชลย เพื่อนำเชลยเหล่านั้นมาเพิ่มปริมาณจำนวนประชากรในประเทศของตนให้มากยิ่งขึ้น บรรดากลุ่มชนผู้พ่ายแพ้สงครามในช่วงเวลาดังกล่าวได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาในสยามประเทศ ประกอบไปด้วย ลาวเวียง ลาวโซ่ง และ ลาวพวน โดยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้มีพระบรมราชานุญาตให้ผู้ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในครั้งนั้นไปพำนักตามหัวเมืองชั้นในอันได้แก่ สระบุรี ลพบุรี และนครนายก เป็นต้น [2]

จนถึงพ.ศ. 2370 ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้นที่นครเวียงจันทน์หมายที่จะประกาศตนเป็นเอกเทศไม่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร สยามในสมัยนั้นจึงยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ และกวาดต้อนผู้คนทั้งที่อยู่ในเวียงจันทน์และหัวเมืองต่างๆมาเป็นอันมาก หนึ่งในนั้นคือกลุ่มชาติพันธุ์พวนจากแคว้นเชียงขวาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ผู้คนเหล่านั้นไปตั้งรกรากในพื้นที่ภาคกลางของสยามประเทศ คงไว้แต่ชาวพวน เชียงขวางที่มาจากบ้านหนองแก้ว และบ้านหาดเคียว ทั้ง 11 ครัว ได้ขอพระบรมราชานุญาตปักหลักตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านฝ่อ บ้านกาลิม และบ้านกลาง อันเป็นพื้นที่ราบเชิงเทือกเขาภูพาน อยู่ในการปกครองของ เมืองกุมภวาปี (จังหวัดหนองบัวในปัจจุบัน) ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ ตำบลบ้านฝ่อ อำเภอบ้านฝ่อ จังหวัดอุดรธานี [3]

ล่วงมาถึงพ.ศ. 2428 – 2436 ในแผ่นดินสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ ได้เกิดศึกฮ่อขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ ชายแดนระหว่างแคว้นเชียงขวางกับญวน โดยพวกฮ่อได้ยกกำลังเข้ารุกรานปล้นสะดม ชาวพวนที่เมืองเชียงขวางและเมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหกเป็นอันมาก ทำให้ชาวพวนต้องอพยพย้ายถิ่นฐานหนีภัยสงครามเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในฝั่งสยามประเทศ โดยได้รวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่บ้านฝ่อ ซึ่งเป็นพื้นที่เดียวกันกับกลุ่มชาวพวนที่ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 3 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และบางส่วนก็กระจัดกระจายไปตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดงแพ่ง ปัจจุบันพื้นที่แห่งนี้อยู่ในเขตพื้นที่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเสียใหม่ว่า พวน , ลาวพวน เป็นไทพวนจนถึงปัจจุบันนี้ [4]

ไทพวนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลบ้านฝ่อ อำเภอบ้านฝ่อ และ พื้นที่ตำบลบ้านเชียงอำเภอหนองหานของจังหวัดอุดรธานีนั้น ต่างมีความเชื่อในเรื่องที่สืบทอดกันมาถึงสิ่งที่เหนือธรรมชาติควบคู่ไปกับการนับถือศาสนา โดยจะนับถือผีให้ ผีแล่น เทพดาอารักษ์ ผีป่า ผีเขา ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ซึ่งจะสร้างหอโอง หรือ เรือน ไวในที่ดอนมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมหนาแน่น และกำหนดให้เป็นพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมในการสักการะบูชา

คติชนทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ ได้ถูกบอกผ่านรุ่นสู่รุ่นและปลูกฝังถึงพลังงานอันดีลับตามความเชื่อ ในการดลบันดาลสิ่งต่างๆ โดยผ่านพิธีกรรมการทวงอาถรรพ์ และถวายเครื่องบัตพลี หรือแม้แต่การเซ่นสรวงบูชาด้วยธูปธูปเทียน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนา [5]

ทั้งนี้ผู้คนชาวพวนจะมีความเชื่อว่า สิ่งที่เป็นธรรมชาติเหล่านี้สามารถก่อให้เกิดสิ่งที่ดี เช่น ฝนตกในช่วงฤดูกาลทำนา การปกป้องรักษาเมื่อคราวจัดงานเทศกาลต่างๆ ในหมู่บ้านของตน รวมไปถึงการบำบัดรักษาโรค เป็นต้น หากประพาศพิศมัยไปจากขนบเดิมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาหรือละเว้นการเซ่นสรวงบูชาดังกล่าว สิ่งลี้ลับที่กล่าวมาข้างต้นก็จะบันดาลให้เกิดโศกนาฏกรรม ประการ เช่น ไฟป่า น้ำท่วม หรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บในหมู่ผู้คนในหมู่บ้าน (บุญถม เจริญชนม์, สัมภาษณ์, สิงหาคม, 15, 2560)

พ่อนไทพวน เป็นการพ่อนที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมเพื่อเซ่นสรวงบูชาหรืออ้อนวอนต่อเทพเจ้า และผีบรรพบุรุษตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เพื่อให้เกิดความผาสุกในหมู่บ้านของตน พิธีกรรมนี้จะจัดขึ้นในช่วงเวลาที่เคยจัดเป็นประจำจนกลายเป็นเทศกาลในหมู่บ้านและใช้ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ทั้งนี้ เพื่อให้เทพเจ้าทั้งหลายได้มาปกป้องรักษาผู้มาร่วมงานและให้การจัดงานนั้นๆ ไม่มีเภทภัยใดใดเกิดขึ้น ในการพ่อนจะใช้ผู้หญิงล้วนเป็นผู้แสดง แต่งกายแบบพวนในท้องถิ่นของตน (ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ, สัมภาษณ์, ธันวาคม, 22, 2559)

พ่อนไทพวนบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นการพ่อนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน เน้นการพ่อนเป็นหมู่คณะเพื่อถวายปูชนียเจดีย์ผู้รวบรวมผู้คนไทพวนเมื่อครั้งอพยพมาจากเชียงขวางให้มาตั้งรกรากที่ ดงแพง หรือพื้นที่บ้านเชียงในปัจจุบัน รวมไปถึงเป็นการถวายต่อเทพยดาฟ้าดินพร้อมด้วยเครื่องบัตพลีต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลและความผาสุกตลอดปีนั้นๆ โดยหญิงสาวไทพวนในหมู่บ้านจะได้รับการฝึกฝนการพ่อนพวนมาแต่ครั้งยังเด็กเพื่อร่วมงานเทศกาลพ่อนถวายปูชนียเจดีย์ อันแสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษในการก่อสร้างสร้างบ้านเมืองให้ลูกหลานได้มีที่อยู่อาศัยจวบจนปัจจุบันนี้ (อังคณา บุญพงษ์, สัมภาษณ์, ธันวาคม, 22, 2559)

ไทพวนบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ได้มีการพ่อนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากแต่ละครอบครัว โดยสืบเชื้อสายกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่เมืองเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยเมื่อถึงช่วงเวลาแห่งการเตรียมงานก่อนที่จะมีเทศกาลเซ่นสรวงบูชาบรรพบุรุษนั้น สตรีในแต่ละบ้านจะมาร่วมกันฝึกซ้อมตามแม่ทาดั้งเดิม ซึ่งจะมีผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำพ่อนประจำหมู่บ้าน ทั้งนี้ก่อนที่จะถึงวันฝึกซ้อมในแต่ละครั้งเรือนก็จะทำการฝึกซ้อมให้กับบุตรหลานตนเองที่บ้านเสียก่อนจึงจะมาร่วมฝึกซ้อมกับ คนอื่นๆ ณ ลานเจ้า หรือ หอโสม ซึ่งตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน เพื่อความผาสุกสวัสดิ์ของผู้คนในหมู่บ้าน (พรพิตร พิมพิศาล, มกราคม, 15, 2560)

คุณครูฉันทนา ศิริชุมแสง ผู้มีความรู้ความสามารถด้านการพ่อนไทพวนบ้านเชียงที่ได้รับการสืบทอดมาจากอดีตจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งในอดีตนั้นผู้พ่อนจะต้องเป็นสาวงามที่ได้รับคัดเลือกในหมู่บ้าน เพื่อนำมาฝึกหัดและทำการพ่อนถวายปูชนียเจดีย์ ผู้เป็นสิ่งที่ปกป้องรักษาลูกหลานชาวไทพวนบ้านเชียง จนมาถึงยุคปัจจุบันผู้พ่อนที่ยังคงทำการพ่อนอยู่ส่วนแล้วเป็นแต่ผู้สูงอายุที่อยู่ในวัยเกษียณอายุราชการทั้งสิ้น ซึ่งร่วมกันอนุรักษ์และรักษาไว้ให้ได้ยาวนานที่สุด ซึ่งพ่อนไทพวนบ้านเชียงนั้นนอกจากจะเป็นการพ่อนถวายปูชนียเจดีย์แล้ว ยังเป็นการพ่อนที่ใช้ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและการเผยแพร่ทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาวไทพวนบ้านเชียง

เฉกเช่น คุณครูลาวัลย์ พรวัวหอม ผู้เป็นแรงสำคัญของไทพวนบ้านผือในการหาผู้สืบทอดการพ่อนไทพวนบ้านผือ เพื่อให้คงอยู่กับลูกหลานไทพวน ซึ่งพ่อนไทพวนบ้านผือจะเป็นการพ่อนเพื่อถวายปูชนียเจดีย์ในช่วงก่อนฤดูกาลทำนา ทั้งนี้สาวงามแต่ละบ้านจะรวมตัวกันมาฝึกซ้อม ณ ลานวัด โดยมีคุณครูลาวัลย์ พรวัวหอม เป็นผู้

ฝึกซ้อมให้และเป็นผู้ดำเนินการฟ้อน จวบจนถึงปัจจุบันนี้เลิกเช่นในอดีต ถึงแม้ว่าจะอยู่ในวัยเกษียณอายุราชการก็ตามที อีกทั้งกลุ่ม ผู้ฟ้อนในชุมชนก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในวัยผู้สูงอายุทั้งหมด กระบวนการในการสืบทอดเริ่มหาคนรับเอามรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวยากขึ้นทุกวันหัวเรือใหญ่ทางด้านการฟ้อนไทพวนที่อยู่ในวัยเกษียณอายุราชการทั้ง 2 ท่าน เริ่มมีอายุมากขึ้นทุกวัน อีกทั้งคณะผู้ฟ้อนทั้ง 2 พื้นที่ก็เริ่มลดจำนวนลงเรื่อยๆ เนื่องจากถึงกาลชราภาพมากแล้วอันเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการฟ้อน ที่สำคัญในปัจจุบันฟ้อนไทพวนทั้ง 2 พื้นที่หาผู้ที่ สืบทอดได้ยากขึ้นทุกวัน เนื่องจากไม่เป็นที่นิยมของกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ หากองค์ความรู้ดังกล่าวไม่ทำการศึกษารวบรวมไว้เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก

อนึ่งในปัจจุบันมีผู้นำฟ้อนไทพวนทั้ง 2 ที่มาผสมกันและทำออกมาในลักษณะนาฏศิลป์พื้นบ้าน แต่กระบวนการทำฟ้อนเดิมนั้นได้ถูกนำมาผสมและดัดแปลงเป็นท่าใหม่เสียหมด ผู้วิจัยเห็นว่าปัญหาดังกล่าวก็มีส่วนในการที่จะทำให้การฟ้อนไทพวนแบบดั้งเดิมสูญหายไปพร้อมกับกลุ่มผู้ฟ้อนที่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ

จากความสำคัญและความเป็นมาข้างต้น กอปรกับผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี โดยผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมา รูปแบบ องค์ประกอบ กระบวนการทำฟ้อน รวมไปถึงนาฏยลักษณะฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นการอนุรักษ์ข้อมูลการฟ้อนที่มีความเป็นชาติพันธุ์แบบดั้งเดิม อันเป็นความงดงามและทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม หากแต่ถูกบริบทต่างๆทางสังคม ปัจจัยที่มีผลกระทบต่างๆ รวมไปถึงกลไกของกาลเวลา ที่ได้เข้ามาปรุงแต่งและพัฒนากระบวนการทำฟ้อนไปจนแทบจะไม่เหลือความเป็นตัวตนของคนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สืบส่ง และสมควรแก่การสืบสานในความเป็นนาฏยลักษณะแห่งการฟ้อนของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ให้คงอยู่คู่สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษารูปแบบ องค์ประกอบ และกระบวนการทำฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี
2. ศึกษานาฏยลักษณะของการฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาประเด็นของความเป็นมา องค์ประกอบ รูปแบบการแสดง ท่ารำ และเอกลักษณ์ของการแสดงฟ้อนไทพวนของบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการฟ้อนไทพวนเกิดขึ้นเป็นอันดับแรกในภาคอีสาน
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และพื้นที่บ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
3. ขอบเขตด้านบุคคล ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์โดยเก็บรวบรวมข้อมูลและศึกษาจากบุคคลต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อน กลุ่มผู้ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำฟ้อน และกลุ่มนักดนตรี
4. ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาเรื่อง ฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2559 - 2560

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง นาฏยลักษณ์ฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี เป็นวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง องค์ประกอบในการแสดง รวมไปถึงนาฏยลักษณ์ในการฟ้อนไทพวนใน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รวมไปถึงการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม แล้วนำ ข้อมูลที่ได้มาทำการจัดระบบข้อมูลและทำการวิเคราะห์ เพื่อนำไปสรุปผลการศึกษาค้นคว้าเป็นลายลักษณ์อักษรตาม วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยและขั้นตอนการดำเนินการไว้ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ความเป็นมาของการแสดงฟ้อนไทพวนในจังหวัด อุดรธานี โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเพื่อนำมาวิเคราะห์เรียบเรียงและตีความจากแหล่งข้อมูลเอกสาร

2. การสังเกตการณ์

การสังเกตการณ์ของการวิจัยเรื่อง นาฏยลักษณ์ฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานีครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการศึกษา โดยใช้แบบสังเกตการณ์ 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าสังเกตการณ์ จัดบันทึกการบันทึก

ภาพถ่าย และภาพเคลื่อนไหว ในด้านของกระบวนการทำรำ เครื่องแต่งกาย รูปแบบการแสดง สถานที่ เครื่องดนตรี ลักษณะเพลง บทร้อง ทำนอง ในวาระโอกาสที่เป็นวันสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนในจังหวัดอุดรธานี เช่น งานบวงสรวง งานเผยแพร่ทางศิลปวัฒนธรรม เป็นต้นทั้ง 2 แหล่งข้อมูล คือ ไทพวนบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอนองหาน และ ไทพวนบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

2.2 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าร่วมฝึกซ้อมและรับการต่อท่าฟ้อน

จากผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 แหล่งข้อมูล คือ ไทพวนบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอนองหาน และ ไทพวนบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

3 การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการวิจัยเรื่อง นาฏยลักษณ์ฟ้อนไทพวนในจังหวัด อุดรธานี ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการศึกษาโดยใช้แบบสัมภาษณ์ 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยได้กำหนดคำถามที่แน่นอนในเรื่องของ

ความเป็นมา รูปแบบ กระบวนท่าฟ้อน เครื่องแต่งกาย บทร้อง เครื่องดนตรี ทำนองเพลง พิธีกรรม และ องค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการฟ้อนไทพวนทั้ง 2 แหล่งข้อมูล คือ ไทพวนบ้านเชียง อำเภอนองหาน และ ไทพวนบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง หรือสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยผู้วิจัย

สัมภาษณ์ข้อมูลที่ต้องการศึกษา โดยการสร้างคำถามแบบยืดหยุ่นหรือการตะล่อมกล่อมเกล่า เพื่อคลายความกังวล ให้กับผู้สัมภาษณ์ ซึ่งการซักถามจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพกาลเวลา สถานที่ และโอกาสในขณะนั้นๆ ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการ และเป็นการสร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดี

4. ประชากรในการวิจัย

4.1 กลุ่มผู้ถ่ายทอดและผู้ฝึกซ้อมกระบวนฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี

1) ไทพวนบ้านเชียง

คุณครูจันทนา ศิริชุมแสง ปัจจุบันอายุ 62 ปี ข้าราชการบำนาญ สำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษามัธยมศึกษา เขต 20 ศิลปินพื้นบ้านไทพวนบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

2) ไทพวนบ้านผือ

คุณครูลาวัลย์ พริ้วหอม ปัจจุบันอายุ 62 ปี ข้าราชการบำนาญ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 20 ศิลปินพื้นบ้านไทพวนบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

4.2 กลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำพ็อน โดยเป็นผู้พ็อนที่เคยพ็อนในครั้งอดีตและยังพ็อนอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้มีอายุไม่น้อยกว่า 60 ปี

4.3 กลุ่มนักดนตรี โดยเป็นนักดนตรีที่เคยพ็อนในครั้งอดีตและยังคงเล่นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้มีอายุไม่น้อยกว่า 60 ปี

4.4 ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพ็อนไทพวน โดยจะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน และสอนในสถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งเป็นราชการหรืออาจารย์พิเศษ หรือเป็นผู้ที่สอนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ในภาคอีสานมาแล้วไม่น้อยกว่า 30 ปี อีกทั้งมีผลงานเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนในภาคอีสาน หรือมีผลงานด้านพ็อนไทพวนในภาคอีสาน

4.5 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพ็อนไทพวน โดยผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ คือ เป็นศิลปินแห่งชาติที่เกี่ยวข้องศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน และสอนในสถาบันอุดมศึกษามาแล้วไม่น้อยกว่า 30 ปี

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ และการศึกษาภาคสนาม ตลอดจนการฝึกปฏิบัติทำพ็อนไทพวนทั้ง 2 พื้นที่ แล้วนำข้อมูลที่ได้อาจจัดลำดับความสำคัญ จำแนกหมวดหมู่และประเภทของข้อมูลตามประเด็นในการศึกษา แล้วนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และนำเสนอข้อมูลที่ได้โดยการพรรณนาความ เพื่ออธิบายประวัติความเป็นมา องค์ประกอบการแสดง อันประกอบไปด้วย ผู้พ็อน เครื่องดนตรี บทร้อง เครื่องแต่งกาย สถานที่ และโอกาสในการแสดง รูปแบบการแสดง กระบวนการทำพ็อน รวมถึงนาฏยลักษณะของทำพ็อน โดยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สู่การนำข้อมูลที่ได้จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นมากำหนดประเด็นตามหัวข้อต่างๆ ดังนี้

1. เพื่อศึกษารูปแบบ องค์ประกอบ และกระบวนการทำพ็อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี
2. เพื่อศึกษานาฏยลักษณะของการพ็อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี

6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ มาทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อความถูกต้องและน่าเชื่อถือ โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า กล่าวคือ การพิสูจน์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ว่ามีความสอดคล้องหรือสอดคล้องประสานครึ่งมากน้อยเพียงใด จากปัจจัยและบริบทรอบข้างที่แตกต่างกัน ซึ่งได้แก่ ระยะเวลา สถานที่ เอกสาร และตัวบุคคล หากแต่ข้อมูลที่ได้อาจกล่าวไว้มีความตรงกัน ผู้วิจัยก็สามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์และประกอบการเขียนรายงานได้อย่างถูกต้องและแม่นยำ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของการแสดงฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี กลุ่มชาติพันธุ์พวนซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่ในเมืองเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่ไม่มีผู้ใดสรุปได้ว่าคนพวนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิม หรืออพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามา ปรากฏแต่เพียงในพงศาวดารล้านช้างว่า ขุนเจ็ดเจืองเป็นผู้นำผู้คนในการสร้างเมือง ณ พื้นที่แห่งนั้น ชาวพวนที่อพยพเข้ามาในสยามประเทศครั้งแรกในช่วงปลายรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น โดยได้ปักหลักตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองต่างๆ ที่เคยเป็นร้างผู้คนเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ได้แก่ ลพบุรี สระบุรี นครนายก และฉะเชิงเทรา ในช่วงที่ 2 ของการอพยพเข้าสู่สยามประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง ซึ่งพระองค์ทรงมีทรงมีพระบรมราชโองการให้กลุ่มชนชาวพวนที่อพยพมาเมื่อครั้งปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ให้ไปอยู่ในพื้นที่ตามภูมิภาคต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเขตพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ขนานนามกลุ่มตนเองว่า ไทพวน

รูปแบบการแสดงฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี มีความเหมือนกันในด้านของผู้ฟ้อนที่เป็นผู้หญิงเท่านั้นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยทำการฟ้อนประกอบดนตรีตามแบบฉบับของไทพวน ไม่มีเนื้อเรื่องประกอบ ผนวกกับกระบวนการทำฟ้อนที่ได้แบบอย่างมาจากการประกอบอาชีพและอาชีพกสิกรรมตามธรรมชาติ ทั้งนี้ผู้ฟ้อนทั้ง 2 พื้นที่ที่จะทำการฟ้อนโดยจะออกทางด้านขวาของเวทีขึ้นเป็นแถวลักษณะสลับฟันปลาหันหน้าเข้าหาผู้ชมตั้งแต่เริ่มทำการฟ้อนจนจบการแสดงเพียงทิศทางเดียวเท่านั้น และเมื่อจบการแสดงผู้ฟ้อนจะเข้าด้านซ้ายของเวที แต่ทว่าจะมีการฟ้อนในรูปแบบของแถวตอนเฉพาะในงานฟ้อนถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กลุ่มชนในพื้นที่ของตนเคารพนับถือ ซึ่งจะมีการฟ้อนในพิธีดังกล่าวช่วงก่อนฤดูกาลทำนา และในงานขบวนแห่ตามประเพณีของชาวไทพวนที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในแต่ครั้งอดีต

องค์ประกอบการฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านผู้ฟ้อนจะต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น

ด้านเครื่องดนตรีตามลักษณะการบรรเลงประเภทที่มีลักษณะการเล่นที่เหมือนกันและมีรูปลักษณะที่คล้ายคลึงกัน หากแต่ต่างกันที่วัสดุที่ใช้เพียงเล็กน้อย โดยมีทั้งหมด 7 ชนิด ได้แก่ กลองหาง กลองตุ้ม ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ ฉิ่ง ก๊ับก๊ับ และหมากกะโหล่ง ด้านเครื่องดนตรีตามลักษณะการบรรเลงประเภทที่มีลักษณะการเล่นที่เหมือนกันและมีรูปลักษณะที่เหมือนกัน หากแต่ต่างกันที่วัสดุที่ใช้เพียงเล็กน้อย โดยมีทั้งหมด 1 ชนิด ได้แก่ พิณ แต่ทว่าในพื้นที่ไทพวนบ้านเชียงเรียกชื่อตามภาษาถิ่นว่า หมากกะเต๋เต็ง และไทพวนบ้านผือ เรียกตามภาษาถิ่นว่า หมากอีโด่ง ด้านเครื่องดนตรีตามลักษณะการบรรเลงประเภทเป่าในการไทพวนในจังหวัดอุดรธานีได้ว่า มีเครื่องดนตรีที่มีลักษณะการเล่นที่เหมือนกันและมีรูปลักษณะที่เหมือนกัน หากแต่ต่างกันที่วัสดุที่ใช้เพียงเล็กน้อย โดยมีทั้งหมด 1 ชนิด ได้แก่ แคน ด้านเครื่องดนตรีตามลักษณะการบรรเลงประเภทที่มีลักษณะการเล่นปรากฏมีการเล่นเฉพาะไทพวนบ้านผือเพียงที่เดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนไทพวนบ้านผือมาแต่ครั้งอดีต ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีทั้งหมด 4 ชิ้น ได้แก่ หมากซึกแซก กะลอ ฉ้อง และกลองซุด ลักษณะการบรรเลงประกอบในการไทพวนในจังหวัดอุดรธานีได้ว่า ลายที่ใช้ในการบรรเลง ประกอบด้วยลายลำเพลินโบราณ และลายเดี่ยวสามจังหวะ ซึ่งมีท่วงทำนองในอัตราจังหวะ 2 ชั้นที่เท่ากันตลอดทั้งเพลง หากแต่จะแตกต่างกันที่สำเนียงเพลงเท่านั้น ทั้งนี้ในการบรรเลงทั้ง 2 ลายเพลงจะมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ จะมีหมากกะเต๋เต็งหรือหมากอีโด่งเป็นเครื่องบรรเลงนำในลายเพลงโดยจะบรรเลงมาก่อน 1 ห้องเพลง แล้วเครื่องดนตรีทุกชิ้นรับพร้อมกันในห้องเพลงที่ 2 และ บรรเลงเพลงไปพร้อมกันจนจบกระบวนการลายเพลง

ด้านเครื่องแต่งกายสามารถสรุปได้ว่าได้ว่า มีลักษณะที่เหมือนกันในด้านของเสื้อ ผ้าถุง ผ้าเบี่ยง ดังนี้ ด้านของเสื้อมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ตัวเสื้อทำจากผ้าเย็บจากธรรมชาติ ย้อมด้วยกรรมวิธีย้อมคราม เป็นผ้าถุงยาวเวลาสวมใส่ยาวถึงตาตุ่ม ลักษณะตัวเสื้อเป็นเสื้อแขนกระบอกขนาดพอดีตัว และมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ คอเสื้อไทพวนบ้านเชียงเป็นลักษณะคอตั้งแต่ไทพวนบ้านเชียงเป็นลักษณะคอกลม ด้านผ้าถุงที่ใช้ในการฟ้อนจะมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ เป็นผ้าถุงมัดหมี่ย้อมครามธรรมชาติหากแต่สีจะต่างกันเพราะขึ้นอยู่กับวัตถุดิบในการย้อม และมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ผ้าถุงไทพวนบ้านฝ่อมีการต่อเชิงผ้าถุงด้วยผ้าหนาแน่นขาวเป็นหลัก แต่ผ้าถุงไทพวนบ้านเชียงจะทอลายเชิงผ้าถุงในตัวไม่มีการต่อเชิงอีกรอบ ด้านผ้าเบี่ยงที่ใช้ในการฟ้อนจะมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ มีขนาดความกว้างและความยาวที่เท่ากันโดยมีความยาว 2 เมตร 50 เซนติเมตร และกว้าง 10 เซนติเมตร และมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ลวดลายของผืนผ้าเบี่ยงและวัสดุในการตกแต่งที่แตกต่างกัน

ด้านเครื่องประดับสามารถสรุปได้ว่า ทั้งในพื้นที่ไทพวนบ้านเชียงและไทพวนบ้านฝ่อ มีลักษณะที่เหมือนกันในด้านของดอกไม้ทัด สร้อยคอ ดอกไม้ติดดอก เข็มขัด ดังนี้ ด้านดอกไม้ทัด มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ . เป็นดอกไม้ประดิษฐ์ที่เลียนแบบมาจากดอกไม้ในท้องถิ่นโดยประดับด้านหลังของใบหูซ้ายในระดับที่เท่ากัน และมีลักษณะที่ต่างกัน คือ ชนิดของดอกไม้ที่เป็นต้นแบบในการประดิษฐ์ สีของดอกไม้ ไทพวนบ้านเชียงใช้ดอกดาวเรืองสีเหลือง ไทพวนบ้านฝ่อใช้ดอกจานสีแสด และไทพวนบ้านเชียงลักษณะดอกเดี่ยว แต่ ไทพวนบ้านฝ่อลักษณะเป็นช่อ ด้านสร้อยคอ ไม่มีลักษณะที่เหมือนกัน แต่มีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ วัสดุของสร้อยต่างกัน ไทพวนบ้านฝ่อใช้ดอกรักพลาสติก แต่ไทพวนบ้านฝ่อใช้สร้อยโลหะ ด้านดอกไม้ติดดอก มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ เป็นดอกไม้ประดิษฐ์ที่เลียนแบบมาจากดอกไม้ในท้องถิ่นติดบริเวณหน้าอกซ้ายตรงที่ปักเบี่ยงทับกัน ลักษณะที่ต่างกัน คือ ชนิดของดอกไม้ที่เป็นต้นแบบในการประดิษฐ์ รวมทั้งสีของดอกไม้ ไทพวนบ้านเชียงใช้ดอกดาวเรืองสีเหลือง ไทพวนบ้านฝ่อใช้ดอกจานสีแสดหรือสีเหลือง และจำนวนดอกโดย ไทพวนบ้านเชียงลักษณะดอกเดี่ยว แต่ไทพวนบ้านฝ่อลักษณะเป็นช่อ ด้านเข็มขัด มีเพียงลักษณะที่เหมือนกันคือ เป็นเข็มขัดโลหะชุบเงิน ขนาดความกว้าง 5 เซนติเมตร และยาวตามขนาดเอว

นาฏยศัพท์เฉพาะ ในการฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ การเอียงไหล่ซ้าย และการเอียงไหล่ขวา มือแบหั้นปลายนิ้วขึ้น วาดมือเดียว วาดสองมือ วาดมือขึ้น วาดมือลง วงหน้าระดับจมูก วงหน้าระดับอก และการย้ายก้าน

นาฏยศัพท์ด้านทิศทาง ในการฟ้อนไทพวนในจังหวัดอุดรธานี มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ด้านหน้า เบี่ยงตัวด้านซ้าย และเบี่ยงตัวด้านขวา

กระบวนท่าฟ้อนที่มีท่าทางมาจากการประกอบอาชีพ มีลักษณะกระบวนท่าฟ้อนที่เหมือนกันคือ กระบวนท่าฟ้อนท่าล่องกุ้ง เท่านั้น

กระบวนท่าฟ้อนที่มีท่าทางมาจากอากัปภิกิริยาตามธรรมชาติ มีลักษณะกระบวนท่าฟ้อนที่เหมือนกันคือ กระบวนท่าฟ้อนท่าเตี้ย ท่าทัดดอกไม้ และท่าลำเพลินเท่านั้น

ลักษณะการใช้อวัยวะในการปฏิบัติกระบวนท่าฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี

ผู้วิจัยพบว่า มีกระบวนท่าฟ้อนที่มีความเหมือนกันทั้งทางด้านลักษณะในการใช้อวัยวะสำหรับปฏิบัติกระบวนท่าฟ้อน รวมถึงมีจำนวนความถี่ในการปฏิบัติที่เท่ากัน คือ กระบวนท่าฟ้อนท่าล่องกุ้ง ท่าเตี้ย ท่าทัดดอกไม้ และท่าลำเพลิน โดยจะปฏิบัติเท่ากันที่ความถี่ 10 ครั้งตามจำนวนนับในแต่ละกระบวนท่าฟ้อน

ปริมาณการใช้วัยระงวดร่างกายในการปฏิบัติตามลักษณะของกระบวนท่าพ็อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี

ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า มีกระบวนท่าพ็อนไทพวนที่ใช้อยู่ในปริมาณที่เท่ากันทั้งในส่วนศีรษะ ไหล่ ลำตัว แขน มือ ขา เท้า และทิศทาง คือกระบวนท่าเตี้ย ซึ่งที่ปฏิบัติมากที่สุดจากปริมาณการใช้วัยระงวดในทุกๆ ส่วน เพราะกระบวนท่าเตี้ยจะกั้นระหว่างกระบวนท่าพ็อนไทพวนต่างๆ ทั้ง 2 พื้นที่ โดยใช้ทั้งหมด 18 ครั้ง ในแต่ละใช้ใช้การนับจำนวน 10 ชุด และมีกระบวนท่าพ็อนไทพวนท่าล่องกึ่ง ท่าลำเพลิน และท่าทัดดอกไม้วัดที่มีปริมาณการใช้วัยระงวดในส่วนต่างๆ ที่เท่ากันและเหมือนกัน โดยจะปฏิบัติในกระบวนท่าละ 10 ชุด ทั้งนี้ในทุกๆ กระบวนท่าพ็อนไทพวนนั้น ปรากฏมีการเอียงศีรษะให้สอดคล้องกับการกดไหล่และสัมพันธ์กับการใช้ลำตัว โดยผู้พ็อนจะย่อเท้า และย่อเท้าในจังหวะที่ 1 – 3 แล้วจึงเตะเท้าในจังหวะที่ 4 อีกทั้งผู้พ็อนจะหันหน้าเข้าหาผู้ชมตลอดการแสดง

นาฏลักษณะของการพ็อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ด้านรูปแบบการพ็อน คือ เป็นการพ็อนที่ใช้ผู้พ็อนแสดงล้วน มีกระบวนท่าพ็อนที่ได้แบบอย่างมาจากท่าทางการประกอบอาชีพและอากัปกริยาทางธรรมชาติมาผนวกเข้าด้วยกัน ซึ่งก่อนที่จะเริ่มการพ็อนผู้พ็อนต้องทำพิธีบอกกล่าวต่อศาลปู่ตาแล้วจึงทำการฝึกซ้อมตามกระบวนท่าพ็อนที่ผู้นำทางพ็อนเป็นผู้ถ่ายทอด โดยจะทำการพ็อนเพื่อบวงสรวงถวายปู่ตาดำก่อนถึงฤดูกาลทำนา และพัฒนามาเป็นการพ็อนเพื่อเป็นการต้อนรับแขกผู้มาเยือนและงานประเพณีต่าง

นาฏลักษณะพ็อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ด้านองค์ประกอบการพ็อน ด้านผู้พ็อนซึ่งเป็นหญิงล้วนจะทำการพ็อนประกอบดนตรีพื้นบ้านไทพวนแบบไม่มีเนื้อร้อง ด้านเครื่องแต่งกาย ผู้พ็อนจะใช้เครื่องแต่งกายที่ผลิตจากกระบวนท่าพ็อนที่สวมใส่ อันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพชนของชาวไทพวน โดยเครื่องแต่งกายจะประกอบด้วย เสื้อแขนกระบอกสีคราม ไม่มีการตกแต่งด้วยลวดลายใดใด ผ้าถุงเป็นผ้าถุงที่มีดำหนาหรือเชิงผ้าถุงทั้งที่ทอแบบแยกชั้นแล้วจึงนำมาต่อที่หลัง และแบบที่ทอดำหนาติดกับผ้าถุง ซึ่งจะเป็นผ้าถุงสีครามเป็นหลักทอสลับลวดลายสีขาว ผนวกกับการทัดดอกไม้ด้านหน้าซ้าย กลัดดอกไม้ที่อกตามแต่ชนิดของดอกไม้ที่มีในชุมชน คาดเข็มขัดเงินอันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่ามากในอดีต

นาฏลักษณะพ็อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ด้านการใช้วัยระงวดในการปฏิบัติกระบวนท่าพ็อน สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะการใช้ศีรษะไหล่จะเป็นการเอียงที่มีความสัมพันธ์กันกับลำตัว
2. ในการพ็อนทุกกระบวนท่าจะจบด้วย ลักษณะแขนซ้ายท่อนบนยื่นไปด้านข้างระดับไหล่ งอแขนท่อนล่างขึ้นระดับศีรษะ หักข้อมือลงโดยให้ปลายมือแบลงหันออกด้านนอกลำตัว และลักษณะแขนขวาท่อนบนและแขนท่อนล่างเหยียดตึงไปด้านหลัง โดยให้ท้องแขนหันเข้าหาลำตัว มือขวาจับคว่ำหันปลายนิ้วไปด้านหลังเสมอ ซึ่งอยู่ในกระบวนท่าเตี้ย
3. ลักษณะการย่อเท้า เริ่มย่อเท้าซ้ายเป็นจังหวะที่ 1 ย่อเท้าขวาในจังหวะที่ 2 พร้อมกับหมุนตัวมาในลักษณะครึ่งวงกลมไปด้านซ้าย ย่อเท้าซ้ายในจังหวะที่ 3 และเตะเท้าขวาในจังหวะที่ 4 ปฏิบัติต่อเนื่องสลับกับด้านตรงข้ามจนครบตามจำนวนครั้ง ปฏิบัติสลับกันทั้ง 2 ด้านตามจำนวนการนับ
4. ลักษณะการใช้ขา ผู้พ็อนจะย่อเข่าเล็กน้อยในการปฏิบัติกระบวนท่าพ็อนจนจบการแสดง
5. ลักษณะการใช้เท้า ผู้พ็อนจะเขย่งเท้าตลอดเวลาในขณะที่ย่อเท้า โดยจะยกส้นเท้าขึ้นจากพื้นเล็กน้อยจนจบการแสดง

นาฏลักษณะพ็อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ด้านกระบวนท่าพ็อน

ผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบกระบวนท่าพ็อนตามหลักแนวคิดเรื่องโครงสร้างท่ารำ ทางนาฏศิลป์ไทย พบว่ามีกระบวนท่าพ็อนที่ปฏิบัติเหมือนกันทั้งลักษณะการปฏิบัติและการเคลื่อนไหวในอวัยวะต่างๆ ประกอบในกระบวนท่า

พื่อนทำดองกึ่ง ทำหัดดอกไม้ ทำลำเพลิน และทำเต้ย โดยเฉพาะกระบวนทำเต้ย เป็นกระบวนทำพื่อนที่
คั่นกลางระหว่างกระบวนทำพื่อนต่างๆ

อภิปรายผล

จากการศึกษาข้อมูลเรื่องนาฏลักษณะพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลข้อมูลได้ดังนี้
ศิลปะการพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ทั้งในพื้นที่ไทพวนบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี และไทพวนบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี โดยกระบวนทำพื่อนทั้ง 2
พื้นที่นั้นต่างได้รับกลั่นกรองจากประสบการณ์ของผู้ถ่ายทอดกระบวนทำพื่อน คือคุณครูฉันทนา ศิริชุมแสง ผู้
ถ่ายทอดกระบวนทำพื่อนไทพวนบ้านเชียง และคุณครูลาวัลย์ พร้าวหอม ผู้ถ่ายทอดกระบวนทำพื่อนไทพวนบ้านผือ
กล่าวคือ ทั้ง 2 ท่านได้ใช้ประสบการณ์และสิ่งที่อยู่รอบตัวทั้งในด้านของกิริยาอาการต่างของมนุษย์และสัตว์ที่มีอยู่ใน
พื้นที่ รวมไปถึงลักษณะของอากาศปฏิกิริยาในการประกอบอาชีพที่ได้ยึดถือมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ นำมาเป็นต้นแบบในการ
รังสรรค์ประดิษฐ์กระบวนทำพื่อนขึ้นมาผนวกกับประสบการณ์ในการพื่อนที่ได้รับถ่ายทอดกระบวนทำพื่อนดั้งเดิมมาแต่
ครั้งอดีต โดยคุณครูทั้ง 2 ท่านได้รังสรรค์จนกลายเป็นกระบวนทำพื่อนไทพวนในปัจจุบัน ซึ่งกระบวนทำพื่อนทั้ง 2
พื้นที่นั้นมีความใกล้เคียงกันมาก

ความเป็นมาของกระบวนทำพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานีดังกล่าวได้สอดคล้องกับทฤษฎีแพร่กระจายทาง
วัฒนธรรมของฟรานซ์ โบแอส (2556, หน้า 22-23) นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันเชื้อสายยิว กล่าวว่า ความเจริญจาก
แหล่งอารยธรรมหนึ่งจะแพร่กระจายไปยังส่วนอื่น ๆ ซึ่งบ่อเกิดแห่งอารยธรรมนั้นคือผลความคิดและพฤติกรรม

กล่าวคือ กระบวนพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ทั้งในพื้นที่ไทพวนบ้านเชียง และไทพวนบ้านผือ บรรดาผู้
ที่ได้รับการถ่ายทอดต่างนำออกมาเผยแพร่ในพื้นที่ต่างๆจนเกิดเป็นกระบวนทำพื่อนที่ผสมผสานกัน และมีการพัฒนา
ปรับเปลี่ยนกระบวนทำพื่อนจนเกิดความคล้ายคลึงกันและเหมือนกันในบางกระบวนทำ จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และ
การสืบทอดดังกล่าว ได้ตรงกับทฤษฎีพหุนิยมทางวัฒนธรรมของคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนา
(2546, หน้า 62) ที่กล่าวว่า วัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชุมชน เนื่องจากวัฒนธรรมส่วนแต่ได้รับ
อิทธิพลและในทางกลับกันก็มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมอื่น ๆ ไม่มีวัฒนธรรมใดเช่นกันที่ไม่เปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่อย่าง
ตายตัว เฉกเช่นพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานีที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากการที่วัฒนธรรมนั้น ได้แพร่กระจาย
ไปสู่ตัวบุคคลและท้องถิ่นอื่น ๆ จนนำมาสู่องค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าทางด้านศิลปะการพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี

นาฏลักษณะของการพื่อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ด้านรูปแบบการพื่อน คือ เป็นการพื่อนที่ใช้ผู้หญิงแสดง
ล้วน มีกระบวนทำพื่อนที่ได้แบบอย่างมาจากการประกอบอาชีพและอาชีพทางธรรมชาติมาผนวกเข้า
ด้วยกัน ซึ่งก่อนที่จะเริ่มการพื่อนผู้พื่อนต้องทำพิธีบอกกล่าวต่อศาลปู่ตาแล้วจึงทำการฝึกซ้อมตามกระบวนทำพื่อนที่
ผู้นำทางการพื่อนเป็นผู้ถ่ายทอด โดยจะทำการพื่อนเพื่อบวงสรวงถวายปู่ตาก่อนถึงฤดูกาลทำนา และพัฒนามาเป็นการ
พื่อนเพื่อเป็นการต้อนรับแขกผู้มาเยือนและงานประเพณีต่าง

นาฏลักษณะด้านองค์ประกอบการพื่อน ด้านผู้พื่อนซึ่งเป็นหญิงล้วนจะทำการพื่อนประกอบดนตรีพื้นบ้านไท
พวนแบบไม่มีเนื้อร้อง ด้านเครื่องแต่งกาย ผู้พื่อนจะใช้เครื่องแต่งกายที่ผลิตจากกระบวนการผ้าข้อมคราม อันเป็นภูมิ
ปัญญาที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพชนของชาวไทพวน โดยเครื่องแต่งกายจะประกอบด้วย เสื้อแขนกระบอกสีคราม ไม่
มีการตกแต่งด้วยลวดลายใดใด ผ้าถุงเป็นผ้าถุงที่มีดำหนาหรือเชิงผ้าถุงทั้งที่ทอแบบแยกชิ้นแล้วจึงนำมาต่อที่หลัง

และแบบที่ทอดำเหน็ดติดกับผ้าถุง ซึ่งเป็นผ้าถุงสีครามเป็นหลักทอสลักด้วยลวดลายสีขาว ผนวกกับการทักดอกไม้ด้านหูซ้าย กลัดดอกไม้อีกตามแต่ชนิดของดอกไม้ที่มีในชุมชน คาดเข็มขัดเงินอันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่ามากในอดีต

นาฏยลักษณะด้านการใช้อวัยวะในการปฏิบัติกระบวนท่าฟ้อน สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะการใช้ศีรษะให้ต่ำจะเป็นการเอียงที่มีความสัมพันธ์กันกับลำตัว
2. ในการฟ้อนทุกกระบวนท่าจะจบด้วย ลักษณะแขนซ้ายท่อนบนขึ้นไปด้านข้างระดับไหล่ งอแขนท่อนล่างขึ้นระดับศีรษะ หักข้อมือลงโดยให้ปลายมือแบลงหันออกด้านนอกลำตัว และลักษณะแขนขวาท่อนบนและแขนท่อนล่างเหยียดออกไปด้านหลัง โดยให้ท้องแขนหันเข้าหาลำตัว มือขวาจับคว่ำหันปลายนิ้วไปด้านหลังเสมอ ซึ่งอยู่ในกระบวนท่าเดียว
3. ลักษณะการย่อเท้า เริ่มย่อเท้าซ้ายเป็นจังหวะที่ 1 ย่อเท้าขวาในจังหวะที่ 2 พร้อมกับหมุนตัวมาในลักษณะครึ่งวงกลมไปด้านซ้าย ย่อเท้าซ้ายในจังหวะที่ 3 และแตะเท้าขวาในจังหวะที่ 4 ปฏิบัติต่อเนื่องสลับกับด้านตรงข้าม จนครบตามจำนวนครั้ง ปฏิบัติสลับกันทั้ง 2 ด้านตามจำนวนการนับ
4. ลักษณะการใช้ขา ผู้ฟ้อนจะย่อเข่าเล็กน้อยในการปฏิบัติกระบวนท่าฟ้อนจนจบการแสดง
5. ลักษณะการใช้เท้า ผู้ฟ้อนจะเขย่งเท้าตลอดเวลาในขณะย่อเท้า โดยจะยกส้นเท้าขึ้นจากพื้นเล็กน้อยจนจบการแสดง

นาฏยลักษณะด้านกระบวนท่าฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบกระบวนท่าฟ้อนตามหลักแนวคิดเรื่องโครงสร้างท่ารำ ทางนาฏศิลป์ไทย พบว่ามีกระบวนท่าฟ้อนที่ปฏิบัติเหมือนกันทั้งลักษณะการปฏิบัติและการเคลื่อนไหวในอวัยวะต่างๆประกอบในกระบวนท่าฟ้อนท่าล่องกุ่ม ท่าทักดอกไม้อ้อ ท่าลำเพลิน และท่าเตี้ย โดยเฉพาะกระบวนท่าเตี้ย เป็นกระบวนท่าฟ้อนที่คั่นกลางระหว่างกระบวนท่าฟ้อนต่างๆ

จากข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องนาฏยลักษณะ กล่าวถึง ลักษณะการหานาฏยลักษณะได้จากเครื่องแต่งกายซึ่งการฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานีมีจุดเด่น เฉพาะได้แก่ เสื้อข้อมคราม และผ้าถุงข้อมคราม ในด้านการฟ้อนจะเน้นใช้มือและเท้าเป็นอวัยวะหลักในการออกกระบวนท่าฟ้อนมากกว่าส่วนอื่น

กระบวนท่าฟ้อนท่าเตี้ย ไทพวนบ้านเชียง

กระบวนท่าฟ้อนที่เตี้ย ไทพวนบ้านผือ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องนาฏยลักษณะฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากเรื่องกระบวนท่าฟ้อนไทพวนจังหวัดอุดรธานี จึงขอเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

1. นอกจากกระบวนการทำพืชนไทพวนจังหวัดอุดรธานีแล้ว ยังมีองค์ความรู้ ทางด้านการละเล่นดนตรีพื้นบ้านไทพวน หัตถกรรมผ้าข้อมคราม การทอผ้าลวดลายของชาวไทพวน ทั้งในพื้นที่ไทพวนบ้านเชียง และไทพวนบ้านผือ ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวยังรอผู้ที่สนใจมาทำการศึกษาค้นคว้า

2. ในพื้นที่ไทพวนบ้านเชียงและไทพวนบ้านผือ มีองค์ความรู้ทางด้านศิลปะการแสดง การละเล่น และภูมิปัญญาของชาวไทพวน อีกหลายประการที่ยังรอผู้ต้องการศึกษาค้นคว้า เช่น การขับลำพวน การพืชนลำแคน การทอผ้าขาวโก เป็นต้น ตามลิงค์ <http://www.thaiphuanbanphue.com> และ <http://udonthanacity.com>

3. จังหวัดอุดรธานีเป็นพื้นที่พหุวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยชุมชนไทย-จีน ชุมชนไทย-ญวน ชุมชนไทย-เขก ชุมชนไทย-ลาวเวียง อันเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมีข้อมูลที่มีเอกลักษณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มชนที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าอย่างมากมาย

เอกสารอ้างอิง

1. Ruedeemon Preedeesanit. A Study Ways of Life, Society, Culture, Tradition and History of Tai - Phuen at Banphue.[Research Report]. Udon Thani: Udon Thani Rajabhat University; 1996.
2. Pradthana sae-aung. Thai rule on Phuan and Phuan people in the Kingdom of Thailand between 1779 and 1893. [Master of Arts Thesis]. Bangkok: Srinakarinwirot University; 2000.
3. Posai Sunnarad. Music: Thai life style Xieng Khouang, Laos. [Research Report]. Bangkok: National Culture Commission, Ministry of Education; 1995.
4. Khanok-on Sukumallapong. Fonngantiam for Bunliangban : a case study of Bankaluem Oduntani. [Master of Arts Thesis]. Bangkok: Chulalongkorn University; 2008.
5. Mayuree Panin. The fourteen in the way of life of Tai Phuen Ban Ban Phue, Ban Phue District, Udon Thani [Master of Arts Thesis]. Mahasarakham: Mahasarakham University; 2000.